

נהרג במקום שלא נאמר בו יהרג ואל יעבור

נר לנשמת אימי מלכה ע"ה
נלבי"ע כ"ח בשבט

א. מקורות

- א. פעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזרה על ישראל שכל המניח תפלין ינקרו את מוחו והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק ראהו קסדור אחד, רץ מפניו ורץ אחריו וכיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו אמר לו מה זה בידך, אמר לו כנפי יונה. פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה (שבת מט.).
- ב. ר' אבא בר זמינא הוה מחייט גבי חד ארמאי ברומי איתי ליה בשר דנבלה א"ל אכול א"ל לינא אכיל א"ל דילכן אנא קטילנא לך א"ל אין בעית מיקטל קטול דאנא לינא מיכל בשר דנבלה. א"ל מהן מודע לך דאילו אכלת הוינא קטיל לך. אי יהודאי יהודאי אי ארמאי ארמאי. אמר ר' מנא אילו הוה ר' אבא בר זמינא שמע מיליהון דרבנן מיכל הוה. (ירושלמי שביעית ד, ב).
- ג. "והיא שלחה אל חמיה לאמור לאיש אשר אלה לו אנכי הרה" ותימא ליה מימר? אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא ואמרי לה א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילכין פני חברו ברבים מנלן מתמר. (סוטה י:).
- ד. "אנוסים מ"ט? אמר רב חסדא קסבר ר"מ עדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו יהרגו ואל יחתמו שקר א"ל רבא השתא אילו אתו קמן לאמלוכי אמרינן להו זילו חתומו ולא תתקטלון דאמר מר אין לך דבר שעומד בפני פקו"נ אלא ע"א וג"ע וש"ד בלבד השתא דחתמו אמרינן להו אמאי חתמיתו?

א. שטות ראשונים בסוגית הירושלמי בשביעית.

1. מן הירושלמי בשביעית, הביאו תוספות, הרא"ש ורבנו ירוחם, ראה שאף בדין שלא נאמר בו יהרג ואל יעבור, רשאי למסור עצמו, ומדת חסידות היא.
- וז"ל תוסי ד"ה יכול (ע"ז כז:)... ואם רצה להחמיר על עצמו אפילו בשאר מצוות, רשאי כמו ר' אבא בר זמינא דירושלמי.
- וז"ל רבנו ירוחם (אדם וחוה יח, ג) וכתבו הפסקנים אם רוצה להחמיר על עצמו ליהרג בצנעא על שאר מצוות, רשאי, ואינו נקרא חובל בעצמו, וכן בירושלמי.

ואילו הרא"ש כתב (ע"ז ב, ט) ואם רוצה אדם להחמיר על עצמו ליהרג על שאר עבירות, בצנעא, רשאי. ולא מיקרי חובל בעצמו כדאיתא בירושלמי.

2. נראה לענ"ד כי דברי הרא"ש שונים מדברי תוספות ורי"ן, שכן הרא"ש כתב דרשאי ליהרג על שאר עבירות, היינו דוקא מצוות לא תעשה. ואילו תוס' ורי"ן כתבו "אפילו בשאר מצוות" ופשטות לשונם היינו אף במצוות עשה. (עין לקמן ב3 בהבדל בין עשה ל"ית).

הטור (יו"ד קנז) כתב כאביו הרא"ש. וז"ל "כל העבירות חוץ מעכו"ם וג"ע ושפי"ד שאמר לו לאדם שיעבור עליהם, או יהרג, אם הוא בצנעא, ואם ירצה יעבור ואל יהרג, ואם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג, רשאי. ודוק דוקא כל העבירות!

המחבר (יו"ד קנז א) פסק "...ואם רוצה אדם להחמיר על עצמו וליהרג רשאי" (נראה כי אין להכריע בדבריו האם במצוות ל"ת רשאי או אף במצוות עשה). בבאר הגולה הובאו דברי הרא"ש כמקור לפסק המחבר. ולדברינו כתב כן רק במצוות ל"ת, וכן הביא דעת רבנו ירוחם שהוא אכן סובר דבכל מצוה רשאי. ודעת רמב"ן ורי"ן. עיין לקמן ג, 2, 3. דדעתם שבמצוות ל"ת אסור לו ליהרג במקום שאינו חייב ובמצוות עשה רשאי. וצ"ע דברי בעל מאור הגולה.

3. לכאורה טעונים דברי תוס' רא"ש ורי"ן עיון שכן אמנם ר' אבא בר זמינא סבר שרשאי הוא למסור עצמו. אך דמדברי ר' מנא משמע שאינו רשאי, ואלה דבריו "אילו הוה ר' אבא שמע מיליהון דרבנן מיכל הוה" בפשטות כונת ר' מנא היא שחייב היה לאכול שם, ובמקום שנפסק יעבור ואל יהרג חייב הוא לעבור ואין מדת חסידות ליהרג, שכן אם יש מדת חסידות ליהרג אף במקום שנאמר יעבור. מדוע אומר ר' מנא "אילו שמע ר' אבא מיליהון דרבנן מיכל הוה" וכי לא היה נוהג מנהג חסידות? וצ"ע.

הב"ח (יו"ד קנז) דוחה ראית תוס' רא"ש ורי"ן מן הירושלמי וז"ל "והך עובדא דירושלמי צ"ל דהוי בפרהסיא... א"נ בשעת השמד" דברים אלה דחוקים הם ותימא שלא הביא ראיה מדברי ר' מנא, ואולי לא היו בגרסתו (לקמן 4).

הרמב"ן במלחמות ה' (סנהדרין עד) מביא ראיה מדברי ר' מנא שאין אדם רשאי למסור עצמו במקום שאינו חייב. וז"ל "... ולא מצית מימר לפני משורת הדין דודאי לא הוה קטל נפשיה אי לאו דינא הוה... וכן אמרו בירושלמי אילו שמע ר' אבא מיליהון דרבנן דאמרי יעבור ואל יהרג הוה אזיל ליה".

4. אפשרות יחידה לתרץ היא שבגרסת הירושלמי שלפניהם לא היו כתובים דברי ר' מנא. עין אור זרוע ח"ב סימן ק"ח, בענין חמר אסור

אכילת נבלה, וז"ל "ואמרינן בירושלמי ר' זעירא הוא מחייט כו' א"ל אי בעית מקטול קטול דנבילה לא בעינא מיכל הרי שאכילה אסורה חמורה להם ביותר וראוי למסור להם בעצמן על כך אם לא תאמר שבשעת השמד היה". ואילו היו בגרסת הירושלמי שלפני בעל אור זרוע דברי ר' מנא לא היה כותב "אם לא תאמר, שבשעת השמד היה" שכן ר' מנא בודאי לא אמר דבריו בשעת השמד בה לכו"ע יהרג!

ואף מדברי הרא"ש מוכח להדיא דלא גרס לדברי רבי מנא. וז"ל הרא"ש "ומסתמא בצנעא הוה בבית עכו"מ אלא שרצה להחמיר על עצמו". ואילו היו דברי רבי מנא בגרסת הרא"ש, לא היה כותב "מסתמא בצנעא הוה" כי מדברי רבי מנא מוכח שבצנעא היה המעשה, שאלמלי כן לא היה אומר אילו שמע מילהוהן דרבנן מקטל הוה. והב"ח ביו"ד קנו שכתב "הך עובדא דירושלמי צ"ל דהוי בפרהסיא... א"נ בשעת השמד, ודאי לא גרס לדברי רבי מנא.

ב. דברי הראשונים על מעשה אלישע בעל כנפים

ענין אלישע בעל כנפים היה בשעת השמד "כל המניח תפלין ינקרו את מוחו". ולכן יש לשאול: מדוע חלץ אלישע את תפלו, והרי בשעת השמד יהרג אף על ערקתא דמסאנא?

ואם נאמר שלא היה חייב ליהרג, יש לברר מדוע אם כן סכן עצמו ויצא לשוק בתפלין. כאן אפשר לתרץ בפשטות שמותר לו לסכן עצמו, אך בכל מקרה יש לשאול, כשיצא בתפלין נתכון למסור עצמו על תפלין, אם כן מדוע כשתפשו קסדור חזר בו?

1. שבת מט. תוד"ה נטלן הקשו "ואע"ג דאמר בסנהדרין בשעת גזרת מלכות אפי' על מצוה קלה יהרג ואל יעבור, היינו משום דבשנוי ערקתא דמסאנא מתנהג כעכו"מ. ודומה שמוציא עצמו מכלל ישראל, אבל הכא אינו עושה כלום שאין לו תפלין בראשו שעה אחת, והרבה ישראל שאין להם תפלין כמותו. עכ"ל.

הוקשה לתוס' כיצד חלץ תפלו והרי שעת שמד היתה? ותרצו: שחיובו למסור עצמו בשעת שמד אינו תלוי בחמר המעשה, אלא במשמעותו, או מה שנראה ממנו. וזו כונתם באמרם "היינו משום דבשנוי ערקתא מתנהג כעובד כוכבים... וכו'" עכ"פ ברור שאלישע לא היה מחויב למסור עצמו, ואעפ"כ לא הקשו תוספות מדוע סיכן עצמו, משמע דס"ל כי אף במקום שאינו חייב למסור עצמו, רשאי הוא לעשות כן. ואף שלא בשעת שמד וכדבריהם בע"ז כז מסוגית הירושלמי.

2. ר"ן הקשה כתוס' מדוע חלצן בשעת השמד? ותרץ שני תרוצים:
א. וי"ל דה"מ לעבור על מצות לא תעשה, אבל אם גזרו לבטל מצות עשה כיון שאינו עובר בידיים מותר. דהיינו, חייב אדם ליהרג ולא לעשות

מעשה אסור. אך אם גזרו שלא לקיים מצוה, אף בשעת השמד, יעבור ואל יהרג.

ב. ועוד, שהן יכולין לבטל ממנו על כרחו, שיניחוהו בבית האסורים ותבטל מאליה. הלכך תבטל ואל יהרג. נראה כי לתרוץ זה, במצות עשה שאינם יכולים לבטלה ממנו בע"כ, כגון תלמוד תורה או ק"ש, בשעת השמד יהרג ואל יעבור. ובפשטות החלוק הוא בין מצוות עשה שלקיומן צריך האדם חפץ, כגון טלית ותפלין, סוכה, שופר ולולב, לבין מצוות עשה שאינו צריך לחפץ כדי לקימן.

ג. בסברת תרצו השני של הר"ן, י"ל כי משמעות "יהרג ואל יעבור" היא להוכיח (לעצמו לכל היהודים ואף לגויים) כי כל זמן שהוא בהכרתו, אי אפשר לכופו שלא לקים רצון קונו, בין במצוות עשה בין במצוות ל"ת. וממילא במצוות שהגוי יכול לכופו שלא לקיימן, יעבור ואל יהרג. ברור אם כן כי לתרוץ הראשון, בכל מ"ע לא קים החיוב של יהרג ואל יעבור, ולתרוץ השני החיוב ליהרג אינו קים כאשר הגוי יכול לבטלה בע"כ. א"כ ברור שאלישע לא היה מחויב ליהרג. מקשה הר"ן וא"ת היכי מסר נפשיה, דכיון שאינו מחויב בדבר, נמצא מתחייב בנפשו? י"ל שאע"פ שאינו מחויב ליהרג על קיומיה, אפ"ה רשאי למסור נפשו עליה, ומקבל שכר, שכל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת גזרה מוחזקת בידם ומקבלים עליה שכר הרבה.

ומשמע לדבריו שבמצות לא תעשה, אם מסר עצמו במקום שאינו מחויב הרי הוא מתחייב בנפשו. ואילו במצות עשה רשאי הוא למסור עצמו אף במקום שאינו מחויב.

ג. אי אפשר לומר, שבקושיה אכן סבר הר"ן שכל המוסר נפשו במקום שנאמר יעבור מתחייב בנפשו, ואילו בתרוץ הוא מסתלק מהנחה זו וסובר כי מותר ליהרג שכן מלשונו משמע שבמצות עשה רשאי ליהרג, וז"ל "אע"פ שאינו מחויב ליהרג על קיומה (ולשון זו דוקא במ"ע) אפ"ה רשאי למסור נפשו עליה" – משמע למסור נפשו על מצוה שאינו מחויב ליהרג על קיומה.

ויותר מזה, הר"ן פוסק ומוכיח כי כאשר האנס מתכוון להנאת עצמו יעבור ולא יהרג, דוקא בשאר עבירות. ואילו בגי עבירות יהרג ואל יעבור. וז"ל הר"ן (דף ג: מדפי הר"ף במסכת יומא) "אלמא גי עבירות הללו... לא מיבעי היכא שהעכו"ם מתכוין להעביר ישראל על מצוות הללו אלא אפילו להנאתו של מעביר אסור... ובסוף פ"ק דקדושין אמרינן רב כהנא תבעתיה ההיא מטרוניתא, ור' צדוק נמי תבעתיה ההיא מטרוניתא וכולהו סכיננו נפשיהו למיתה כדאיתא התם. ואי סלקא דעתך דלהנאת עצמו של עכו"ם מותר [לעבור!] היכי מסכיננו נפשיהו? וכי חולה שיש בו סכנה ואמרו בקיאין לחלל עליו שבת, מדת

חסידות לו שימנע עצמו, אינו אלא שופך דמים והזריז הרי זה משובח... וכ"ש המונע עצמו" ברור מדבריו כי אסור למסור נפשו כשאינו מחויב, ואילו בשבת כתב דרשאי למסור עצמו על מצוה שאינו חייב ליהרג על קיומה, אלא ודאי כדברינו במצות ל"ית אינו רשאי ובמ"ע רשאי.

ד2. בהסבר הדברים יש לומר כי במצות ל"ית יש חומרא ביחס למצות עשה, שכן ברור שעבירה בידיים חמורה משוא"ת. אך יש צד חומרא במצות עשה, שכן אנו אומרים אונס כמאן דלא עביד דמי, היינו מעשה שנעשה באונס כאילו לא נעשה וא"כ מעשה עבירה שנעשה באונס אינו חשוב מעשה. לעומת זאת איננו אומרים אונס כמאן דעביד היינו אדם שנאנס לא לעשות מעשה אמנם אונס הוא, אך עכ"פ המעשה לא נעשה. וא"כ כאשר נאנס לבטל מצוה הרי אף שאנוס הוא, לא קיימה.

וא"כ סובר הר"ן, כי במצות ל"ית במקום שאינו חייב ליהרג אסור לו שיהרג, ועבירה שעבר באנס אינה חשובה מעשה. אך בבטול מצות עשה כיון שלא יקיימה, רשאי הוא למסור עצמו.

(עין לעיל ב, 1 בדברי הרא"ש ונראה כי הוא מתיר למסור עצמו דוקא במצות ל"ית, ואף סבור הוא כי למרות החומרה אין לו למסור עצמו בבטול עשה, ואילו תוסי' שכתבו שרשאי למסור עצמו בכל מקרה יסברו כי גם חומרת עשה וגם חומרת ל"ית דין'ן שיהא מותר לו למסור עצמו.)

ה2. יש לחקור האם דעת הר"ן שמותר לו למסור עצמו על מצות עשה, היא רק בשעת השמד, או אף שלא בשעת השמד, והדבר תלוי האם רשותו למסור עצמו היא בגלל חומרת העשה בלבד, או בגלל צרוף חומרת שעת השמד וחומרת העשה.

לכאורה נראה מלשונו שדוקא בשעת השמד שרי, שכן כתב וז"ל... רשאי למסור נפשו עליה ומקבל שכר"שכל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעה גזרה, מוחזקת בידם ומקבלים עליה שכר הרבה" (ומקורו שבת ריש פ"י"ט).

אם נכונים דברינו, צ"ע דברי באר הגולה שהביא את דברי הר"ן כאן כמקור לדעת המחבר (קנו, א) אם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג רשאי. ודחק לומר שהר"ן אינו מחלק בין עשה לל"ית ובין שעת השמד לאינה שעת השמד.

3. רמב"ן הקשה מדוע חלץ אלישע את תפליו והא שעת שמד היתה? ותרץ שני תרוצים כר"ן. וכיון שאינו חייב, מסביר הרמב"ן כי סכן עצמו : א. שמא היה סבור שלא יראהו אדם ; ב. או שהיה מוסר עצמו למיתה שלא לבטל מעליו מלכות שמים. ורשאי הוא בכך, ואינו כמתחייב בנפשו. אע"פ שאמרו יבטל ואל יהרג שכל מצוה שהחזיקו בה ישראל בשעת השמד, נוטלין עליה שכר הרבה ועדיין מוחזקת. ועין לקמן (ג1) דבריו

במלחמות ה' ובספר תורת האדם. וברור כי לדעתו במקום שאינו חיב למסור עצמו אסור לו למסור עצמו.

ואם כן יש חלוק בין שני הסבריו. להסבר הראשון שהיה סבור אלישע בעל כנפים שלא יראהו, משמע שלהסתכן אסור אף במצות עשה! ואילו לתרוץ השני במי"ע רשאי הוא להסתכן במקום שאינו חיב. (וגם כאן יש לחקור האם רק בשעת השמד או אף בצנעא שלא בשעת השמד).

4. כתב הריטב"א וא"ת א"כ [שאינו חיב למסור עצמו] היכי מסר נפשיה ומניח, כיון שאינו מחויב בדבר הוה ליה מתחייב בנפשו? וי"ל שאע"פ שאינו מחויב ליהרג על קיומה, אפילו הכי רשאי למסור נפשו עליה. ובכתובות יט. בהא דסבר ר"מ העדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו, יהרגו ואל יחתמו שקר. כתב הריטב"א וז"ל "ויש שפרשו דהכא במדת חסידות קאמרינן שהם נהרגים... ואפי' לפרוש זה לאו למימרא שיהא מדת חסידות בדבר, דהא ודאי כל שאמרו חכמים יעבור ואל יהרג אין לו ליהרג ומתחייב בנפשו אם נהרג, אא"כ הוא גדול הדור ועושה כך לסיג הדור, כההיא דחנניא מישאל ועזריה. עכ"ל. ולכאורה, דברים סותרים אהדדי, שכן בשבת כתב דרשאי הוא למסור עצמו, ואילו כאן כתב דאסור אא"כ הוא גאון הדור ועושה לסיג הדור? ולדברינו לא קשה שכן הריטב"א סבור כי במצוות עשה רשאי הוא למסור עצמו, ובמצוות ל"ת אינו רשאי אא"כ הוא גדול הדור כאמור.

5. הרמב"ם פ"ה מהל' יסוה"ת ה, ד כתב וז"ל כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. הקשה בלחם משנה וא"ת מה יעשה רבנו לההיא דאלישע בעל כנפים? ונראה כי לתרוץ קושיה זו, כתב הנמוקי"י בסנהדרין. והביאו בכסף משנה כאן, "ואפילו לפי סברת רבנו אם הוא אדם גדול וחסידי ויר"ש ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש את השם ולמסור עצמו אפי' על מצוה קלה".

וביסוד קושייתם נראה כי הם סבורים שבמצות עשה אף בשעת השמד אינו חיב ליהרג. וכך כנראה סבר הגר"א (קנו, ג) שהביא מקור לדין המחבר דרשאי אדם להחמיר על עצמו וליהרג, מהא דאמרינן בריש פי"ט דשבת כל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד כו' ואלישע בעל כנפים, ורי"ע וריב"ב וכל הרוגי מלכות שמסרו עצמן על מצוות פרטיות [מהו לשון פרטיות? ואמרינן בשוחר טוב מה המכות האלה כו' מה לך יוצא ליסקל על ששמרתי את השבת מה לך יוצא לישרף על שאכלתי את המצה מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני ובפסחים כג': מה ראו חנניא מישאל ועזריה למסור (וראה שם תוס' מה). וכל אלה בשעת השמד הו, ואעפ"כ סבור הגר"א כי אינו חיב ליהרג.

ובהמשך כתב: והרמב"ם אוסר ומפרש דכל הנ"ל בשעה צריכה לכך. וכמ"ש בנמוק"י סנהדרין. היינו לדעת הרמב"ם כיון דשעת השמד היתה, חייב ליהרג אף על מצות עשה.

וכן תרץ בלח"מ וי"ל דרבנו סובר כי אלישע היה חייב למסור עצמו. ולא ס"ל כתרוצא דהר"ן, דמשום דיכולין לבטלה ממנו תבטל. אי נמי כיון שהיא מצות עשה, דהא ר' חנינא בן תרדיון מסר נפשו כדי לעסוק בתורה.

מצאנו איפה שלושה הסברים:

א. איש גדול ויר"ש רשאי למסור עצמו. מקור תרוץ זה בכל הגמרות – דניאל חנניה מישאל ועזריה, ואלישע בעל כנפים ודאי גדולי הדור היו. אך תרוץ זה קשה שכן הרמב"ם לא הזכירו כלל ולא חלק בין אדם לאדם.

ב. תרוצו השני של הלח"מ כיון שהיא מ"ע. נראה דכונתו דהרמב"ם ס"ל כרמב"ן והסוברים כמותו, דבמצות עשה רשאי למסור עצמו. תרוץ זה קשה משתי פנים: 1. אין לו רמז בדברי הרמב"ם; 2. הרמב"ם כתב כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג, ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. וא"כ לא יתכן שיש מי שרשאי למסור עצמו, שכבר מעטו הרמב"ם בלשון כל מי שנאמר בו.

ג. תרוץ הלח"מ והגר"א דהרמב"ם סבר שבשעת השמד אף במ"ע יהרג ואל יעבור.

בע"ה נוכיח אמיתת תרוץ זה מלשון הרמב"ם.

ישנן שלוש מציאויות בהן אונס הגוי את ישראל:

א. בינו לבין עצמו שלא בשעת השמד

ב. בפרהסיא שלא בשעת השמד

ג. בשעת השמד.

וז"ל הר"מ בהלכה א'. כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה או יהרגנו יעבור ואל יהרג ובהלכה ב' אבל אם נתכוין להעבירו על המצוות בלבד אם היה בינו לבין עצמו ואין שם עשרה מישראל יעבור ואל יהרג ואם אנסו להעבירו בעשרה מישראל יהרג ואל יעבור ואפילו לא התכוין להעבירו אלא על מצוה מן המצוות.

אם כן, בין בנינו לבין עצמו בין בפרהסיא כונת הגוי להעבירו, כפי שמדגיש הרמב"ם כמה פעמים, והיינו במצוות ל"ת.

ואילו גבי שעת השמד כתב הר"מ (שם הלכה ג') אבל בשעת הגזרה והוא שיעמוד מלך רשע... ויגזור גזרה על ישראל לבטל דתם או מצוה מן המצוות יהרג ואל יעבור.

והלשון מדויק – לבטל דתם או מצוה מן המצוות, וברור שהכונה אף במצות עשה, ונכון הוא.

5. אך דברי רמב"ם אלה צריכים עיון, שכן לדעתו בשעת השמד יהרג אף על מצות עשה. ואילו בפרהסיא דוקא במצות ל"ת. ובסוגית הגמרא אין חלוק בין פרהסיא לשעת השמד, וז"ל הגמרא (סנהדרין עד.) "כי אתא רב דימי אמר ר' יוחנן לא שנו אלא שלא בשעת גזרת המלכות אבל בשעת גזרת המלכות אפי' מצוה קלה יהרג ואל יעבור, כי אתא רבין א"ר יוחנן אפילו שלא בשעת גזרת מלכות לא אמרו אלא בצנעא אבל בפרהסיא אפי' מצוה קלה יהרג ואל יעבור. מאי מצוה קלה אמר רבא בר רב יצחק אמר רב אפי' לשנויי ערקתא דמסאנא".

נראה דגירסת הרמב"ם בסוגיא כגרסת הרי"ף במחלק בין שעת השמד לפרהסיא וז"ל "... אבל בשעת הגזרה יהרג ואל יעבור (ולא כתב אפילו על מצוה קלה)... אבל בפרהסיא אפי' מצוה קלה יהרג ואל יעבור. מאי מצוה קלה? אמר רבה ב"י אמר רב אפי' ערקתא דמסאנא. וראה כסף משנה פ"ה מהל' יסוה"ת שכתב דערקתא דמסאנא לרמב"ם הוי בכלל האסור של לא תלכו בחקות הגוי.

ואם כן בשעת הגזרה נאמר יהרג ואל יעבור בלי כל תנאי. ולכן פסק הרמב"ם שבכל מצוה ואף במצות עשה חייב ליהרג. ואילו גבי פרהסיא הוגבל החיוב "אפי' מצוה קלה" משמע דדוקא עד מצוה קלה כערקתא דמסאנא יהרג, ועל פחות מכך לא יהרג. הרמב"ם למד כי ערקתא דמסאנא הוי מצות ל"ת קלה ופסק כך להלכה!

גרסת הרי"ף והרמב"ם מקורה בגרסת גאונים. וז"ל רב אחאי גאון בשאלות (וארא מ"ב) כי אתא רב דימי א"ר יוחנן הא דאמרת כל עבירות שבתורה יעבור ואל יהרג, לא שנו אלא בשעת השמד, אבל בשעת השמד יהרג ואל יעבור. כיון דגזירה למיעקרא למילתא הוי קדוש ה'. וקרינן ביה ולא תחללו את שם קדשי, כי אתא רבין אר"י שלא בשעת השמד נמי בצינעה, אבל בפרהסיא אית ביה קדוש ה' וקרינן ביה ולא תחללו את שם קדשי, ואפי' מצוה קלה יהרג ואל יעבור. מאי מצוה קלה אמר רבה בר יצחק אמר רב אפי' ערקתא דמסאנא, אפי' הא דאיסור דרבנן היא... עכ"ל. הרי שבגרסתו בשעת השמד נאמר יהרג ואל יעבור בסתם, ובפרהסיא נאמר ואפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור, וכדאמרן. אלא שרב אחאי גאון מפרש את הגמרא בגרסתו כאילו גם בשעת השמד נאמר אפילו במצוה קלה כפרהסיא, וז"ל "נתפזרו לו מעות בפני ע"ג לא ישוח ויטלם מפני שנראה כמשתחוה לע"ג... כגון אלו דומה התרת ערקת מסנא דבשעת השמד אם יאניסו את ישראל עבוד ע"ג ואינו רוצה ואח"כ יעמידוהו בפני ע"ג ויאמרו לו כפוף עצמך והתר ערקתא דמסאנא... אסור. עכ"ל.

גרסת רב אחאי הרי"ף ורמב"ם אחת היא, אלא שנחלק הרמב"ם על רב אחאי בפרושה. לרב אחאי דין ערקתא דמסנא נאמר אף בשעת השמד, ואילו לרמב"ם דין ערקתא דמסנא דוקא בפרהסיא.

נראה דשרש מחלקתם נעוץ בפרוש האסור שבערקתא דמסנא. לרב אחאי התרת ערקת מסנא בפני עכו"ם היא אסור דרבנן, ואם בפרהסיא נאסרה, כ"ש בשעת השמד, ולשטתו יש ללמד אפילו ערקתא דמסנא יהרג ואל יעבור, הכונה אפילו עד אסור קל כגון ערקתא דמסנא שהוא אסור דרבנן, יהרג ואל יעבור בפרהסיא, וכ"ש בשעת השמד. (וכנראה במ"ע יהרג בשעת השמד ובפרהסיא) ואילו הרמב"ם למד כי בערקתא דמסנא יש משום אסור דאורייתא – לא תלכו בחקות הגוי (ראה לעיל ג5) הרי הכונה היא בפרהסיא יהרג ולא יעבור אפילו על ערקתא דמסנא שהוא אסור קל דאורייתא. אך במ"ע (וכ"ש מצוות דרבנן) לא יהרג. ואילו בשעת השמד יהרג ואל יעבור אף במ"ע.

ה5. עין העמק שאלה (שם אות טו) שכתב וז"ל ואפי' מצוה קלה, קאי על הני תרי מימרי בשעת השמד ועל פרהסיא כמבואר בסמוך... והכי פשוט בכל הפוסקים (משמע דהנצי"ב לא למד שטת הרמב"ם כדרכנו) זולת בסמ"ג... עכ"ל.

וז"ל סמ"ג (מ"ע ה) וגרסינן... בכל יעבור ואל יהרג חוץ מע"ז וג"ע ושפ"ד. ומסקינן שם שבשעת השמד, שמתכוונים הגויים להעביר ישראל על דת, אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור... ובפרהסיא, שיש שם עשרה מישראל, אפילו לשנויי ערקתא דמסנא יהרג ואל יעבור. פירוש ערקתא, הם הרצועה מנעלי ישראל, אם הנהיגו לשנותה משל גויים לצניעות מנהג יהדות.

בסמ"ג נאמר בשעת השמד אפילו מצוה קלה, ובפרהסיא לא נאמר מצוה קלה, אלא רק דין ערקתא דמסנא. ונראה כי הוא פוסק כרמב"ם שבשעת השמד יהרג אף על מצוה קלה (ואם אין הגדרה מהי מצוה קלה פשוט דמ"ע בכלל) ואילו בפרהסיא יהרג בערקתא דמסנא. ואילו בהעמק שאלה כתב הנצי"ב בשעת השמד ובינו לבין עצמו דוקא מצוה קלה של אסור דאורייתא וקיל מפרהסיא. עכ"ל.

ו15. עין תוספתא שבת (טז, י"ג) "...אין לך דבר שעומד בפני פקו"נ... במה דברים אמורים? שלא בשעת הגזירה, אבל בשעת הגזרה אפילו מצוה קלה שבקלות אדם נותן נפשו עליה, שנאמר "ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל ואומר כל פעל ה' למענהו".

מפשטות לשון התוספתא "אפילו מצוה קלה שבקלות" משמע ברור שאף במצות עשה יהרג ואל יעבור. ואין לשון התוספתא כלשון הגמרא בסנהדרין לשטת הרמב"ם. שם נאמר אפילו במצוה קלה יהרג ואל יעבור והגדירה הגמרא מאי מצוה קלה אפילו לשנוי ערקתא דמסנא,

ולשטת הרמב"ם, לשנויי ערקתא דמסאנא, יש בה משום לא תלכו בחקות הגוי. וכיון שהגדירה הגמרא מצוה קלה דוקא, לכן משמע שמדובר במצות ל"ת. אם לא היתה הגמרא קובעת ומגדירה מהי מצוה קלה היינו למדים בפשטות שאף במ"ע יהרג, ואילו בלשון התוספתא, אפילו מצוה קלה שבקלות' אין הגדרה מהי קלה שבקלות ולכן אין אפשרות לחלק בין עשה ללא תעשה או כל חלוקה אחרת ולכן ברור שאף במ"ע יהרג.

כך משמע גם מן הלשון אפילו מצוה קלה שבקלות אדם נותן נפשו עליה. פשטות הלשון 'נותן נפשו עליה' היא במ"ע (בנגוד ללשון יהרג ואל יעבור!). ותוספתא היא מקור לדעת הרמב"ם שהזכרנו, לפיה בשעת השמד חייב למסור עצמו אף על מ"ע.

15. וראה יד רמה (סנהדרין עד) שגם לדעתו בערקתא דמסאנא "ליתי ביה אלא משום ובחוקותיהם לא תלכו" ושם כתב דבשעת השמד ובפרהסיא יהרג על מצות ל"ת בלבד.

לשטתו וכן לשטות רמב"ן ר"ן וריטב"א שהוזכרו לעיל, חלוקה סוגית סנהדרין על התוספתא בשבת, וצ"ע.

6. לדעת הרמב"ם סכן אלישע את עצמו, שכן חייב היה בשעת השמד ליהרג ולא לעבור, ולדעת הראשונים האחרים, אמנם חיוב למסור עצמו אין אך עכ"פ מדת חסידות היא. (להוציא תרוצו הראשון של רמב"ן שסבר אלישע שלא יראוהו) ואם כן קשה מדוע כשהגיעו קסדור חלץ תפליו, לרמב"ם הרי יהרג? ולשאר הראשונים, מעיקרא בקש, לנהוג מנהג חסידות ולבסוף חזר בו? כך הקשה הלח"מ וז"ל וכי"ת אלישע היכי, נטלן מראשו הא שעת הגזרה היה והוא היה גוף נקי וחיב בהן כדהקשה הר"ן? וי"ל דשאני התם, דכבר קיים מצות תפלין, וכדתירץ הרב"י.

ולעניי לא הבנתי דבריו, שכן ממאי נפשך אם כשכבר קים מצות תפלין אינו חיב למסור נפשו עליה, מדוע סכן עצמו ויצא לשוק, הרי לשיטת הרמב"ם משעה שהניחן שעה אחת בביתו יצא י"ח, ואינו חיב למסור עצמו. הרי אם מסכן עצמו הרי הוא מתחיב בנפשו?

ונראה לתרץ כי המצוה לרמב"ם, ומדת חסידות לראשונים האחרים, אינה למות, אלא להניח תפלין עד כמה שיוכל, ולו גם במחיר חייו. ולכן סכן עצמו, ומשראהו קסדור רץ מפניו והמשיך לקיים מצות תפלין עד שהגיעו הקסדור, וכשהגיעו, ממילא לא היה יכול לקיים מצות תפלין, שכן הקסדור היה לוקחם ממנו. וכשאינו יכול לקיים את המצוה, אינו מצווה למות ולכן חלצן, ונעשה לו נס.

אך עיין שבת קל. תוד"ה א"ל כנפי יונה וז"ל הרי לא מסר עצמו לומר תפלין הן...

משמע דתוסי למדו מעובדא דאלישע דתפלין מצוה שלא מסרו נפשם עליה, וא"כ אלישע שחלץ תפלו לא נהג מדת חסידות, אך פרוש תוסי אינו מוכרח עיי"ש רש"י ד"ה דא"ר ינאי... ושמעין דלא מסרו נפשם עליה אלא אלישע לבדו.

ג. ברור הסוגיה בכתובות יט

צריך עיון במה חולקים רב חסדא ורבא. לא יתכן שרב חסדא סבר דלר"מ יהרג ואל יעבור בחתימת שקר, ורבא משיב עליו מדעת חכמים שדוקא בגי עבירות יהרג ואל יעבור.

א. הרמב"ן כתב (הובאו דבריו בשטה מקובצת) וז"ל, ואע"ג דק"ל שאין לך דבר העומד בפני פקו"נ אלא ע"ג וג"ע ושפ"ד, מ"מ דינא הוא דלקטלו ולא יחתמו שקר, ומדת חסידות הוא. ואי לא עבדי הכי משו נפשיהו ברשיעי. וקסבר ר"מ אפי' בכה"ג אין אדם משים עצמו שאינו חסיד. ורבא קשיא ליה כיון דקא מודית שאין לך דבר העומד בפני פקו"נ אלא ג' עבירות בלבד... היכי משויתו להו רשעים...?"

בין לרב חסדא בין לרבא, אינו חיב להרג לדעת ר' מאיר אלא בגי עבירות בלבד. אך עכ"פ מדת חסידות היא שיהרג. (רק בחתימת שקר או אף בשאר דברים?) רב חסדא סבר אין אדם משים עצמו שאינו חסיד, ולכך כשאמרו העדים אנוסים היינו, הרי הם מעידים על עצמם שחתמו שקר ולא נהרגו, היינו לא נהגו מנהג חסידות, ולכן אינם נאמנים. ואילו רבא סבר, כיון שמצד הדין אינם מחויבים ליהרג אינם נחשבים רשעים אם חתמו.

ב. בחלקו על דברי הרז"ה, הסובר כי בהנאת עצמו אף בגי עבירות יעבור

ואל יהרג, כתב הרמב"ן, (סנהדרין עד) "יש להשיב ממעשה דרב כהנא בפרק קמא דקדושין דתבעתיה ההיא מטרוניתא וסלק לאגרא ואפיל נפשיה מאגרא לארעא וכו' ולא מצית אמרת לפנים משורת הדין, דודאי לא הוה קטיל נפשיה אי לאו דינא הואי, שהרי מקרא צווח ואומר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש – מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם. וכל חכמי ישראל הנהרגים על קדושת ה' בשעת גזרה א"נ בפרהסיא.

(משמע דהרמב"ן חולק על ריטב"א, הנמוק"י שכתבו שגדולי ישראל רשאים למסור עצמן בדבר שהדור פרוץ בו) וכן אמרו בירושלמי (שביעית ד, ב) אלו שמע ר' אבא למיליהון דרבנן, דאמרי יעבור ואל יהרג הוה אזיל ליה... אלמא לא הוה מסרי נפשיהו לקטלא בלפנים משורת הדין, ולא שמענו מדת חסידות לחולה של סכנה שלא יחללו עליו את השבת, אלא המורז משובח, והמונע עצמו מתחייב בנפשו. וכעין זה כתב הרמב"ן בספר תורת האדם (כתבי רמב"ן א' עמ' ל"ה, הוצאת מוסד הרב קוק) ברור כי לדעת הרמב"ן אסור לאדם למסור עצמו כשאינו מחויב, ובכתובות כתב דמדת חסידות היא (עכ"פ בחתימת שקר)! אלא

תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" ובריש הלכות דעות כתב, יש בכללן י"א מצוות, והשביעית בהן שלא להלבין פנים (וראה שם פ"ו ה"ח) הרמב"ם אינו יכול לתרץ כתוספות שכן לדעתו עבירת הלבנת פנים נזכרה בפרוש, וא"כ קשה מדוע לא נזכרה הלבנת פנים בהדי ג' עבירות? (וקשה לתרץ דס"ל להרמב"ם כרבנו יונה הנ"ל שדבריו קשים) ואם אינו מחויב אלא מדת חסידות שימסור עצמו, קשה לרמב"ם שכן לדעתו אין מדת חסידות ליהרג ואם נהרג במקום שאינו מחויב הרי זה מתחייב בנפשו?.

יש שכתבו לתרץ כי האסור ליהרג במקום שאינו חייב הוא מדברי הכתוב "וחי בהם" ולא שימות בהם. אם כן דוקא כאשר אומרים לו עבור או תהרג חייב לעבור, שכן המצוות נועדו כדי שיחיה האדם בקיומן. ואילו במעשה תמר לא נאמר לה עברי או תהרגי, אלא רצו להרגה בלי תנאי. וכדי להציל עצמה היתה צריכה לעבור על אסור הלבנת פנים. וזה, אינו בכלל וחי בהם ולא שימות בהם, שכן תמר לא עמדה למות בגלל האסור! אם היתה מתה לא היה זה כדי לא לעבור על אסור הלבנת פנים, אלא משום שהאשימוה באסור עריות ובמקרה זה אפשר שרשאי אדם למסור עצמו ולא לעבור. (עין עינים למשפט סנהדרין עד שהקשה ותרץ כן).

תרוץ זה קשה שכן אם במקום שאומרים לו עבור או מות, דאיכא קדוש ה' יעבור ואל יהרג, כ"ש במקום שבו, אין קדוש ה' יעבור ואל יהרג וצ"ע. כן קשה שאם כך הדברים היה לו לרמב"ם להביאם בהלכותיו. אם נקבל את התרוץ, הרי מסקנתו היא שאי לא קרא דוחי בהם היינו אומרים שאדם אינו חייב למסור עצמו ולא לעבור, שכן במעשה תמר בו לא שייך קרא. נוח לה שתפיל עצמה לכבשן ואינה חייבת. צ"ע מנא לן דמותר לאדם לעבור על דבר ה' אי לאו קרא. ודחק לומר כתוס' הנ"ל דלשון נוח משמע חובה, אא"כ נתרץ כדלעיל שמצד הדין חיבת ליהרג אך אינה חיבת להמית עצמה ולכך נאמר נוח לו לאדם וצ"ע.

4. כל זה לדברינו דקרא "וחי בהם" אינו שייך בכגון הא, אך לרמב"ן ור"ן שכתבו דאסור לאדם למסור עצמו במדת חסידות במקום שאינו מחויב, וכתבו בין הראיות "ולא מצינו מדת חסידות לחולה של סכנה שלא יחללו עליו את השבת והמזרז משובח כו" קשה, שכן חולה שיש בו סכנה דומה למעשה תמר, שאינו עומד למות על קיום מצוה או על סרובו לעבור עבירה, אלא עומד הוא למות ממחלתו, ויכול להציל עצמו באסור. ואעפ"כ כתבו ר"ן ורמב"ן דאין זו מדת חסידות ולהפך, ובודאי כך לכו"ע וא"כ פשיטא להו דקרא דוחי בהם קאי נמי בהכי, וא"כ קשה מעשה תמר שלא היתה חיבת ואעפ"כ נוח לה? ואין לתרץ דרמב"ן ס"ל כתוספות שחייב למסור עצמו בהלבנת פנים, שכן רמב"ן אינו חולק על

רמב"ם בסהמ"צ. משמע גם לדעתו מצוה מן התרי"ג היא ובתרי"ג מצוות שלו במצוות שייכות ללא תרצח כתב "... ושלא להלבין פני אדם מישראל כמו שאחז"ל יכול אפילו פניו משתנות עליו ככרום ת"ל ולא תשא עליו חטא.

5. עין סנהדרין ע"ד תור"ה קטול אספסתא שוי"ע וטור יו"ד קנו ושאר פוסקים שכתבו שכאשר הגוי מתכוין להנאת עצמו לא ימסור עצמו, אף להסוברים כי מדת חסידות היא שיהרג, הני מילי כשמתכוין להעבירו, ועיין רמב"ן מלחמות שם שכתב שכל שאינו מתכוין להעבירו הרי הוא כהנאת עצמו, ואם כן קשה מדוע בהלבנת פנים יהרג ונוח לו שיפיל עצמו הרי שם אין מתכונים להעבירו על דת?

6. כשהאונס מתכוין להנאת עצמו, נחלקו הראשונים אם יעבור ואל יהרג אף בגי' עבירות או דוקא בשאר מצוות. הרמב"ן כתב דדוקא בשאר מצוות יעבור ואילו בגי' עבירות יהרג אף כשהאונס מתכוין להנאת עצמו. וז"ל הרמב"ן (מלחמות ה' סנהדרין עד) "... ותדע שהרי גי' עבירות אלו החמורות לא מפני קדוש ה' נאסרו, לפיכך, אע"פ שאינו מתכוין להעבירו אסור, אבל שאר העבירות שנאסרו מ"ונקדשתי" הותרו להנאת עצמן דהא ליכא משום קדוש ה' (כ"ה בנמוק"י ואחרים). לדבריו ישנם שני דינים ב"יהרג ואל יעבור":

א. יהרג בגלל חמר העבירה – גי' עבירות וא"כ אף בהנאת עצמן.
ב. יהרג בגלל קדוש ה' – בשאר מצוות, ודוקא כשמתכוון להעבירו. וכן כתב סמ"ק מ"ד – לקדש את ה'... זו המצוה אינה מן השלוש שיהרג ואל יעבור, והכא מיירי בשאר המצוות.

7. לפי דברים אלה אפשר לישב את הקושיות שהקשינו בענין הלבנת פנים. שכן מה שנאמר שאסור לו לאדם למסור עצמו במקום שנאמר יעבור ואל יהרג, הני מילי בגדר קדוש ה'. בהלבנת פנים אמרו חז"ל "כל היורדין לגיהנם עולים חוץ משלשה שירודין ואין עולים. ואלו הן, הבא על אשת איש והמלבין פני חברו ברבים והמכנה שם לחברו (ועי"ש שהמכנה הינו מלבין אלא כיון דדש בה שוב אינו מלבין) א"ר יוחנן נוח לא לאדם שיבוא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חברו (ב"מ נח: ט). משמע דחומר הלבנת פנים כחמר עריות. ואם כן דין מיתה באסור זה הוא מצד חמר העבירה. אמנם אינו חייב ליהרג, אך עכ"פ אין הפטור של "וחי בהם" שכן פטור זה חל דוקא באסור בו יש לדון מצד קדוש ה', וכדאמרין. ולכן נוח לו שיפיל עצמו לתוך כבשן האש, ודוקא בהלבנת פנים ולא בשאר אסורים.

8. הרמב"ם כתב דין יהרג ואל יעבור בגי' עבירות בדיני קדוש ה' (עין פ"ה מהלכות יסוה"ת הלכות א, ב) ואם כן אין אפשרות לחלק בין יהרג ואל יעבור מצד חמר העבירה, לבין יהרג מצד קדוש ה', והדרא קושיא

לדוכתא? אלא לרמב"ם נאמר כי יש שני דינים בקדוש ה' :

א. קדוש ה' מצד חמר העבירה

ב. קדוש ה' מצד נסבות המעשה — פרהסיא או שעת השמד.

ודין הלבנת פנים הרי הוא בגדר העבירות החמורות ולכן רשאי למסור עצמו. אך אין הדברים מיושבים כי אם אכן רשאי ליהרג מחמר אסור הלבנת פנים, היה על הרמב"ם לכתוב דין זה.

אי אפשר לתרץ שבהלבנת פנים ברבים יהרג מדין פרהסיא, שכן אף בפרהסיא יהרג ואל יעבור רק כאשר העכו"ם מתכוין להעבירו על המצוות, אלא בע"כ הדין הוא מצד חמר עבירת הלבנת פנים. אפשר שהרמב"ם סבור שכונת הגמ' ללמדנו כמה חמור אסור הלבנת פנים, ולא נתכונה הגמרא להורות שחייב בפועל להמית את עצמו.

לדברינו ישנן מצוות בהן גורם המיתה עליהן הוא חמר העבירה ובהן לא חל הפטור של "וחי בהם". במצוות אלו כלולות ג' העבירות בהן מחויב הוא ליהרג, מפסוק או מסברה, ואסור הלבנת פנים בו אמנם אין חיוב ליהרג, אך אין גם חיוב לעבור ולכן נוח לו שיפיל עצמו. אם נכונים הדברים נציע בע"ה פרוש בסוגית העדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו (לעיל ג).

שם א"ר חסדא קסבר ר"מ העדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו יהרגו ואל יחתמו שקר ותמה רבא השתא אילו אתא לקמן לאמלוכי אמרינן להו זילו חתומו לא תתקטלון דאמר מר אין לך דבר שעומד בפני פקו"נ... השתא דחתמו אמרינן להו אמאי חתמיתו?

ועין שם בפרושי הראשונים שתמהו מה הקשה רבא לרב חסדא, וכי מקשה הוא לסברת ר"מ מדברי חכמים דפליגי עליה? אלא ודאי אף רבא לדברי ר"מ קאמר ועי"ש פרושיהם.

לדברינו אפשר דפליגי בהכי ר"מ סבר כיון שחמור בעיניהם חטא עדות שקר הרי מחמר העבירה יהרג ואל יעבור, אמנם אינו חיב ליהרג כמו בגי עבירות אך עכ"פ ראוי שיעשה כן. רב חסדא סבר שכיון שעליו ליהרג מחמר העבירה הרי אם לא נהרג נקרא רשע ולכן אינו נאמן לומר אנוס הייתי, ואילו רבא חולק וסובר אע"פ שראוי לו ליהרג מחמר העבירה עכ"פ כיון שאינו מחויב, אם לא נהרג אינו נחשב רשע.

ועין ברא"ה (הובאו דבריו בשטמ"ק) שהביא שני פרושים. בראשון כתב וז"ל "... וי"א דהשתא לאו מדינא קאמרינן אלא מדת חסידות. דאע"ג דקיי"ל באידך דאין אדם רשאי לנהוג מדת חסידות בעצמו שיהרג ואל יעבור וזה תימה מנין לנו. ובפרושו השני כתב "...קסבר ר"מ העדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו ואל יחתמו שקר. כלומר בנוהג שבעולם שכל כך מכוער בעיניהם עדות שקר שהיו מוסרין עצמן למיתה קודם שיעידו עדות שקר. וצריך עיון שכן גם בפרושו השני כתב

דמצד הדין אינם מחויבים ליהרג, ואם כן מה בין פרושו הראשון לשני, ובסוף דבריו בתרוץ ראשון כתב "וזה תימה לן מנין לנו (שרשאי במדת חסידות למסור עצמו על עדות שקר והרי מתחייב בנפשו הוא) וכיצד מתורצת קושיא זו בתרוצו השני?

ולדברינו אתי שפיר. שכן בפרוש ראשון סבר הרא"ה כי לר"מ יהרג ממתת חסידות, ועל זה הקשה, הרי אם נהרג במקום שאינו מחויב מתחייב בנפשו, ומנין לנו שבעדות שקר אין הדין כן, ואילו בתרוצו השני סבר הרא"ה כי לר"מ יהרג לא ממידת חסידות, אלא מחמר העבירה "שכל כך מכוער בעיניהם עדות שקר שהיו מוסרין עצמן למיתה קודם שיעידו עדות שקר". וכדברי הרא"ה כתב הריטב"א וז"ל "... וכי מדרבנן נותיב לר"מ? ויש שפרש דהכא במדות חסידות קאמר שהן נהרגין. ותלמודא פריך דלית לן למימר הכי, כיון שבשורת הדין אמרינן להו דלסהדי ולא נקטלהו. ואפילו לפ"ז לאו למימרא שיהא מדת חסידות בדבר, דהא ודאי כל שאמרו חכמים יעבור ואל יהרג, אין לו ליהרג, ומתחייב בנפשו הוא אם נהרג, אא"כ היה גדול ועושה כן לצרך הדור, כההיא דמישאל חנניה ועזריה שהשליכו עצמן לכבשן האש, כדפרשתי בדוכתא אחרינא. אלא הם ה"ק שהם היו סבורים שהיה מדות חסידות, כי בנהגות שבעולם הרבה בני אדם רוצים ליהרג מלהעיד שקר, דחמיר להם עדות שקר טובא, ובשטה מקובצת בסוף דברי ריטב"א הנ"ל כתב וז"ל "וכן משמע לפרש לשון רש"י ז"ל כהאי פרושא בתרא וכן פירש נמי הרא"ה ז"ל.

1. בסוגית זמן נשואין (כתובות ג): נאמר "ומסכנה ואילך נהגו העם לכנוס בשלישי ולא מיחו בידם חכמים ובשני לא יכנוס ואם מתמת האנס מותר... מאי סכנה? אילימא דאמרי בתולה הנשאת לרביעי תיהרג. נהגו לגמרי ניעקריה אמר רבה דאמרי בתולה הנשאת ליום הרביעי תבעל להגמון תחלה האי סכנה אנס הוא? משום דאיכא צנועות דמסרן נפשיהו לקטלא ואתיין לידי סכנה ולידרוש להו דאנס שרי איכא פרוצות ואיכא נמי כהנות". יש לדון, צנועות שמסרו נפשן מפני מה עשו כן. מפרש"י, תוס' ואחרים משמע שהן סברו שאסור עריות הוא. לפרוש זה צ"ע מדוע דוקא צנועות מסרו נפשן הרי מעיקר הדין על כולן ליהרג? לשטת הרמב"ם נראה לפרש שהן היו יודעות שמצד עיקר הדין אינן מצוות למסור עצמן שכן אין כאן אסור עריות ושאר אסורים בהנאת עצמן יעבור ואל יהרג, אלא שצנועות היו סבורות שעכ"פ למרות שאין חיוב ליהרג הרי מדת חסידות למסור עצמן ואתיין לידי סכנה, לכך שאלה הגמרא ולידרוש להו דאנס שרי וכיון שכך אין מדת חסידות ואף אסור יש אם תהרגנה כשאינן מחויבות ויש להבין לידרוש להו דאנס שרי אף לצנועות.